

Lezing Nationale Milieudag Kwaliteit van Leven

Jolande Sap, 11 juni 2014

Over paradoxen en ongerijmdheden

We leven in een tijd van paradoxen en ongerijmdheden. Als je mensen op de persoon af vraagt wat voor hen het belangrijkste is in het leven, staan familie en vrienden, een fijne leefomgeving en een goede gezondheid stevast bovenaan. Maar als je kijkt hoe wij onze samenlevingen hebben ingericht en wat daarvan de gevolgen zijn, dan staan aan top: burn-out, klimaatverandering en overgewicht. Kennelijk weten we dat wat we het meest van waarde vinden niet te koesteren.

Eind maart verschenen nieuwe schattingen van de milieu- en publieke gezondheidsafdeling van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) over het aantal mensen dat jaarlijks overlijdt door luchtvervuiling binnens- en buitenshuis. Ik moest even in mijn ogen wrijven om te checken of ik het wel goed zag. Wereldwijd zijn naar schatting 7 miljoen mensen in 2012 gestorven door luchtvervuiling. 7 miljoen! Om het in perspectief te plaatsen een impressie van overige ellende, niet leuk zo vroeg op de ochtend maar het is even nodig: het aantal doden door overgewicht bedraagt wereldwijd circa 3,5 miljoen per jaar, het aantal verkeersdoden 1,2 miljoen per jaar en het aantal moorden een half miljoen. Luchtvervuiling is in zijn eentje dus verantwoordelijk voor meer slachtoffers dan overgewicht, verkeer en geweld.

Het risico van dit soort gegevens is dat ze angstig maken of erger nog, mismoedig. Veel communicatie over milieu- en gezondheidsproblemen is aan dit risico ten prooi gevallen. Dat waren vaak alarmerende verhalen over de ellende die ons te wachten staat als we op de huidige voet doorgaan. Maar nachtmerriescenario's inspireren niet. In plaats daarvan is het veel beter om een gevoel van verontwaardiging op te roepen. Want verontwaardiging maakt dat je op wil staan en in actie wil komen. Dat je uitgedaagd wordt om na te denken over hoe het beter kan en dat je vroeg of laat onvermijdelijk de vraag gaat stellen: waarom accepteren we met zijn allen dat datgene wat voor ons het meest van waarde is, in ons dagelijkse economische leven voortdurend wordt ondermijnd?

Van nazorg naar voorzorg

De kern van het antwoord is voor mij, dat de meeste mensen geneigd zijn om gezondheids- en milieuproblemen te zien als uitwas van het systeem of als consequentie van persoonlijke leefstijl. Het eerste – uitwas systeem - kun je beschouwen als een vorm van vals spelen. Het tweede – persoonlijke leefstijl – als een kwestie van het spel slecht beheersen. Maar het spel zelf – de regels volgens welke we onze wereldeconomie hebben ingericht - is lange tijd niet fundamenteel uitgedaagd.

Met de financiële en economische crisis van 2008 is dat definitief veranderd. Inmiddels wordt breed onderkend dat er nieuwe spelregels nodig zijn of zelfs een ander spel moet worden gespeeld. Van lineaire naar circulaire economie, is daarbij de gevleugelde uitdrukking. Een belangrijk onderdeel van deze transitie

is dat we de omslag zullen moeten maken van het regulerende principe van nazorg naar het principe van voorzorg.

Die beweging van nazorg naar voorzorg komt niet uit de lucht vallen en is op een aantal beleidsterreinen al langer gaande. Denk bijvoorbeeld aan het ombouwen van sociale uitkeringen en ontslagvergoedingen in re-integratiebudgetten en scholing. Of aan het beprijzen, hoe gebrekkig ook, van emissierechten voor CO2 zodat bedrijven een deel van de externe effecten van hun productie moeten meenemen in hun prijzen. Het draagvlak voor deze transitie is niet eerder zo stevig geweest als nu. Bij de NPHF, een federatie van 45 organisaties uit de wereld van preventie en gezondheid, hebben we van voorzorg ons leidend principe gemaakt.

Steeds meer koplopers

Hoopgevend is, dat steeds meer mensen zich inzetten voor een nieuwe economie waarin passie voor duurzaamheid en ondernemerschap hand in hand gaan. Zij doorbreken de traditionele scheidslijn tussen goed doen en zakendoen. Neem de Duurzame Jonge 100 (DJ 100) die vorig jaar november voor het eerst in Amsterdam werd gepresenteerd: 100 gepassioneerde jonge mensen, die vinden dat het anders moet en het gewoon zelf zijn gaan doen. Of de hart- en nierspecialisten van het ziekenhuis in Venlo die samen met een lokale champignonkwekerij een smaakvol, zoutarm brood hebben ontwikkeld. Studio Jux, dat juist in deze tijd een kledingfabriek in Bangladesh opent om te laten zien dat het duurzaam kan. Maar ook een multinational als Unilever die de ecologische voetafdruk van zijn integrale productieketen halveert.

Kenmerkend voor koplopers is dat zij duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) weten te benutten als een kans om hun productieproces of hun aanbod te innoveren. Vaak gaat het om kleinere bedrijven die slim weten in te spelen op koopkrachtige vraag in een nichemarkt of die hun maatschappelijke missie boven winst stellen. Soms gaat het om grote spelers die hun investeringen in verduurzaming van de productie terugverdienen door kansen op nieuwe groeimarkten strategisch te benutten. Zij weten het spel slimmer te spelen en daarmee winst en duurzaamheid te combineren.

Maar waar blijft het peloton?

Het gevestigde bedrijfsleven, de bedrijven in het peloton zeg maar, zijn over het algemeen echter nog weinig met duurzaamheid bezig. Voor hen is MVO een kostenpost die zij zich in economisch moeilijke tijden niet kunnen of willen permitteren. Zij blijven als het ware gevangen door de onzichtbare hand van een economisch waarderingssysteem dat conform het principe van nazorg de negatieve maatschappelijke effecten van productie op mens en milieu nog grotendeels afwentelt op de samenleving. Binnen dat 'oude spel' blijft het lastig om duurzaamheid en winst te combineren.

Wat mij sterk motiveert, is dat wij met elkaar veel meer tempo en massa moeten maken om een toekomst met voldoende voedsel en een gezonde leefomgeving te verzekeren voor de 9 miljard mensen die de wereld in 2040 telt. Elke studie die verschijnt, of het nu is van ons eigen Planbureau voor de

Leefomgeving of van het internationaal klimaatpanel IPCC, laat zien dat de kloof tussen de doelen die we onszelf op nationaal of Europees niveau gesteld hebben en waar we feitelijk staan, met het jaar groeit.

Ik heb dat zelf aan den lijve kunnen ervaren door mijn jarenlange betrokkenheid bij de doorrekeningen van het verkiezingsprogramma van mijn partij. Toen GroenLinks in 1993 voor het eerst haar programma liet doorrekenen, konden we nog vrij eenvoudig aan de milieudoelen voldoen. Maar bij de laatste doorrekeningen van 2010 en 2012 moesten we werkelijk alles uit de kast trekken om nog in de buurt te komen. Er is in die tussenliggende 20 jaar eenvoudigweg te weinig gebeurd. Versnellen van de ontwikkeling naar een duurzame en gezonde samenleving is dan ook de belangrijkste uitdagingen van onze tijd. Hoe zorgen we ervoor dat naast al die mooie koploper initiatieven, het peloton ook sneller vooruit gaat?

Effectieve lobby voor nieuwe economie

Daarvoor is allereerst een veel effectievere lobby nodig van alle koplopers en pleitbezorgers van een nieuwe economie. De politieke lobby wordt op dit moment vooral bevolkt door vertegenwoordigers van de oude economie. Zij domineren de media en de wandelgangen in Den Haag en Brussel. En dan hebben we het over Europa waar de politiek onafhankelijk is van de grote geldstromen uit het bedrijfsleven. In de Verenigde Staten is de belangenverstremming tussen oude economie en politiek nog veel sterker. Al Gore geeft hiervan een indringend beeld in zijn laatste boek *The Future, six drivers of global change* .

Waarom laten koplopers niet meer van zich horen in het maatschappelijke debat en in de politieke arena? De UN Global Compact heeft een interessante studie verricht naar duurzaamheidskwesties onder 1000 CEO's uit 27 sectoren en 103 landen. Waar een grote meerderheid in 2010 weinig vertrouwen had in de politiek maar stevig geloofde in het probleemoplossend vermogen van het bedrijfsleven, rapporteert de meerderheid, ook de koplopers, in 2013 dat zij oplopen tegen harde grenzen van wereldwijd marktfalen. De CEO's geven aan dat deze grenzen alleen in samenwerking met de politiek te doorbreken zijn. Ik hoop van harte dat deze erkenning ertoe gaat leiden dat koplopers zich meer met de politiek gaan bemoeien.

Spelregels voor nieuwe economie

Tot slot zijn nieuwe maatstaven nodig om economische welvaart te meten en de nationale rekeningen en bedrijfsrapportages samen te stellen. Het Bruto Nationaal Product is begin dit jaar 80 jaar oud geworden. De econoom Kuznets is geestelijk vader en waarschuwde zelf al voor de beperkingen ervan. De meest welbespraakte kritiek is nog steeds afkomstig van senator Robert Kennedy uit een speech van begin 1968, een paar maanden voordat hij net als zijn broer werd vermoord. Een paar fragmenten uit die kritiek:

"Het bruto binnenlands product omvat luchtvervuiling en reclame voor sigaretten en de ambulances die op de snelwegen verkeersslachtoffers weghalen. (...) Het ... omvat de vernietiging van de cederwouden en de dood van Lake Superior. Het neemt toe met de productie van napalm en raketten en kernkoppen. Het houdt geen rekening met de gezondheid van onze gezinnen, de kwaliteit van het onderwijs of het genoeg dat we aan spelen beleven. (...) Het telt niet de schoonheid van onze poëzie mee of de kracht van onze huwelijken, noch de intelligentie van het publieke debat of de integriteit van ambtenaren... het meet kortom alles, behalve dat wat het leven de moeite waard maakt."

De methodologische richtlijnen voor het meten van het BNP worden op het niveau van de VN en de EU bepaald en met enige regelmaat aangepast. Nieuw vanaf dit jaar is, dat ook de bijdrage van illegale activiteiten aan de economie worden opgenomen. Ik heb hier weer even in mijn ogen gewreven en gecheckt en nog eens gecheckt op de website van het CBS, maar het staat er echt: de toegevoegde waarde uit illegale activiteiten als drugs, heling, gokken, en prostitutie wordt voortaan meegeteld. Heel opmerkelijk dat over zoiets gevoeligs als illegale activiteiten internationaal overeenstemming is bereikt. Dat biedt perspectieven, zegt de optimist in mij, om de sociale en ecologische effecten van de productie ook integraal op te nemen. Er zijn inmiddels tal van waardevolle aanzetten om die effecten te meten. En mocht het ons te lang duren, dan kunnen we het veroorzaken van negatieve effecten op de gezondheid en het milieu altijd nog tot illegale activiteit verklaren.

Dank voor uw aandacht.